

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษารังนี้ ประกอบด้วยหัวข้อ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว
- 2.4 ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. 2545 – 2547
- 2.5 แนวคิดส่วนประสมทางการตลาด
- 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศ ซึ่งจากตัวเลขของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แสดงให้เห็นว่าจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติและรายได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 - 2546 ได้ทวีจำนวนอย่างเพิ่มสูงขึ้นตลอดระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา และสถานการณ์การท่องเที่ยวภายในประเทศของคนไทยมีกระแสความนิยมเดินทางท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ นับตั้งแต่การรณรงค์ ภายใต้โครงการไทยเที่ยวไทย ในปี 2544 โครงการเที่ยวทั่วไทยไปได้ทุกเดือน ปี 2545 และโครงการ Unseen Thailand ปี 2546 – 2547 ซึ่งส่งผลให้คนไทยหันมาท่องเที่ยวภายในประเทศเพิ่มขึ้น ในปี 2546 ถึง 69.36 ล้านคน/ครั้ง เพิ่มขึ้น 12.20 % ทำให้เกิดรายได้ 289,987 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 23.22 % ซึ่งอัตราเพิ่มดังกล่าวน่าจะมีความต่อเนื่องมาถึง ปี 2547 อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจภายในประเทศที่ฟื้นตัวขึ้น และการทำส่งเสริมการตลาด ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย [ททท.] ภายใต้ โครงการ Unseen Thailand อย่างต่อเนื่อง แนวโน้มของการท่องเที่ยวไทย เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์การท่องเที่ยวโลก คาดว่าจะเป็นไปในทิศทางที่สดใส เพราะองค์การการท่องเที่ยวโลก ประเมินการณ์ว่าในช่วงระหว่างปี 2533-2553 กลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีไทยเป็นผู้นำทางด้านกรท่องเที่ยวจะเป็นจุดหมายปลายทางท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มเติบโตสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยจะมีนักท่องเที่ยวคิดเป็น 1 ใน 3 ของนักท่องเที่ยวใน

ภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีการเติบโตทางการท่องเที่ยวสูงที่สุดในโลก อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวที่ผ่านมามีได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก (มงคล วัตตะโร, 2547)

กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก เมื่อครั้งมีการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก หรือ "Earth Summit" เมื่อปี 2535 ที่ เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ประกอบด้วย (1) กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ (2) กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ และ (3) กระแสความต้องการพัฒนาคน จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าวมีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวและระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) แบบเดิมๆที่เคยปฏิบัติกันมา

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นธุรกิจการท่องเที่ยวแนวหนึ่งที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ยังเป็นแนวคิดใหม่ที่ยังมีความสับสนและมีการเสนอมุมมองแตกต่างกันหลายแง่มุม ในการสัมมนาระดับนานาชาติเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการอนุรักษ์ป่าและพัฒนาชุมชน” ที่จัดขึ้นในเดือนมกราคม 2540 ณ จังหวัดเชียงใหม่ มีการนิยามความหมายของ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ว่า “การท่องเที่ยวไปยังแหล่งธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้ทำความเข้าใจกับพัฒนาทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศ และในขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ เพื่อให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้รับประโยชน์โดยตรงจากการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อม” (ยศ สันตสมบัติ, 2542)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) ไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยยังได้กล่าวถึงขอบเขตของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า มีการครอบคลุมองค์ประกอบหลัก (Key Elements) 4 ด้าน ที่เป็นลักษณะเด่นของ Eco-tourism ว่าประกอบด้วย

1) องค์ประกอบด้านพื้นที่เป็นการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco-System) ในพื้นที่ของ

แหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ (Nature-based Tourism)

2) องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม (No or Low Impact) มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน (Sustainable Managed Tourism)

3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการเป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษา (Education) เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

4) องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นหรือชุมชนท้องถิ่น (Involvement of local community or People participation) ที่มีบทบาทในมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติตามแผน และร่วมได้รับประโยชน์อย่างเสมอภาค คอยติดตามตรวจสอบ รวมถึงร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน เพื่อนำกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ในที่สุดแล้ว ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ

ท้องถิ่นในที่นี้เริ่มต้นจากระดับฐานราก (Grass root) คือองค์กรชุมชนจนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation-based tourism)

จากการศึกษาเอกสารการประชุมเชิงปฏิบัติการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายใต้โครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2545 (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545) พบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศภาคเหนือ มีสาระสำคัญตามองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ และด้านกิจกรรมและกระบวนการ ดังนี้

#### องค์ประกอบด้านพื้นที่

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือ เป็นการเน้นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้น

องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติและจากประสบการณ์จากภาคเหนือ ทำให้ทราบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อวางอยู่บนแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการปรับตัวของชุมชนเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับมิติของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การพัฒนาอย่างยั่งยืน นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือหลายโครงการได้เน้นมิติทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการพิจารณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ให้ความสำคัญแก่อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีวิถีชีวิต และจารีตประเพณีแตกต่างกันออกไป ประสบการณ์ที่ได้จากจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน ได้แสดงให้เห็นถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในมิติทางวัฒนธรรมที่ได้เน้นการให้ความสำคัญแก่ศักดิ์ศรี และสิทธิในการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ รวมทั้งการให้ความสำคัญต่อความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น และที่สำคัญหลายโครงการได้มุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นมีสำนึกและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ประเพณีของตนที่สามารถอธิบายให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่นมีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร รวมไปถึงพัฒนาการของวัฒนธรรม จารีต ประเพณีดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจและความเป็นเอกภาพในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งไม่ใช่เฉพาะแต่การเรียนรู้ของคนในพื้นที่เท่านั้น แต่รวมไปถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยในภาคอื่นและชาวต่างประเทศอีกด้วย

#### องค์ประกอบด้านการจัดการ

องค์ประกอบด้านการจัดการในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภาคเหนือ เป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นที่ความรับผิดชอบและจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม รวมทั้งมีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และความคุ้มครองพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นให้การท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน จากประสบการณ์ของโครงการวิจัยในภาคเหนือได้ชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการดำเนินการภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นกับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน ซึ่งไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้โครงการวิจัยหลายโครงการพยายามเน้นเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น การทำงานด้วยวิธีการนี้เป็นการพิจารณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างคนในท้องถิ่นกับธรรมชาติให้มีลักษณะเป็นการเกื้อหนุนกันระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวและการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็งยิ่งขึ้น รวมทั้งมีความ

พยายามในการนำเสนอความคิดเกี่ยวกับ Carrying capacity ซึ่งวิธีการจัดการดังกล่าวจะเป็นการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวออกไปในวงกว้างไม่เพียงแต่ชุมชนเท่านั้น หากรวมถึงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของภาคเหนือช่วยให้มีการพิจารณามิติด้านการจัดการที่สามารถสร้างความเป็นธรรมทางสังคม ภายใต้เงื่อนไขสำคัญของระบบนิเวศ ซึ่งพบว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้มิใช่จะดำเนินการบนพื้นฐานของสำนักแห่งคุณค่าของการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับหลักการสำคัญของการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ที่เกี่ยวข้องขบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ทำการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและได้รับประโยชน์โดยตรงจากการกระทำของตนอีกด้วย

#### องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ

องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเขตภาคเหนือเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง อาจเรียกได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งจากประสบการณ์ของภาคเหนือชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้สร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกของชุมชนในฐานะเป็นกระบวนการทางสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามในการปรับตัวระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรมและการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่ผูกโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน รวมทั้งการจรรโลงสร้างสรรค์ความเป็นธรรมภายในสังคม และการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบจากบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก ดังจะเห็นได้จากหลาย ๆ กรณีของจังหวัดแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และเชียงราย อย่างไรก็ตาม จากการจัดเวทีการนำเสนอประสบการณ์ของภาคเหนือเมื่อวันที่ 25-26 มกราคม 2545 ที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีข้อสรุปร่วมกันว่า โครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่สามารถจำกัดตัวเองอยู่แต่เพียงชุมชน หมู่บ้าน แห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดด ๆ ได้ แต่ควรมีการรวมตัวกันของชุมชนหลาย ๆ แห่งเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมกันในเชิงเครือข่ายการจัดการทรัพยากรหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยร่วมเป็นขบวนการปรับตัวทางสังคมที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับชุมชนและรับเครือข่ายภายในบริบทของระบบนิเวศในพื้นที่เพื่อทำการปกป้องผลประโยชน์และทำการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม การพิจารณาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากแง่มุมนี้เป็นการให้ความสำคัญกับการจัดองค์กรทางสังคมทั้งในระดับชุมชนและในระดับเครือข่าย เพื่อทำให้การบริหารและการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีเป้าหมายในการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิต

สำนักที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น รวมทั้งผู้ประกอบการท่องเที่ยว องค์กร  
เครือข่ายที่เกี่ยวข้องในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน  
ท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวในภาคเหนือ

#### กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นมีอยู่หลายแบบ สามารถแบ่งออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้  
กิจกรรมหลัก 10 ประเภท ได้แก่ (พื้นที่สีเขียวเพื่อการท่องเที่ยว, 2547)

1. กิจกรรมการเดินป่า (Hiking/ Trekking)
2. กิจกรรมศึกษาธรรมชาติ (Nature Education)
3. กิจกรรมถ่ายรูปธรรมชาติ บันทึกเทปวิดีโอ เทปเสียงธรรมชาติ (Nature Photography, Video Tapping And Sound of Nature Audio Taping)
4. กิจกรรมส่อง/ ดูนก (Bird Watching)
5. กิจกรรมศึกษา/ เที่ยวถ้ำ (Cave Exploring/ Visiting)
6. กิจกรรมศึกษาท้องฟ้าและดาราศาสตร์ (Sky Interpretation)
7. กิจกรรมล่องเรือศึกษาธรรมชาติ (Boat Sightseeing)
8. กิจกรรมพายเรือแคนู/ เรือคายัค/ เรือใบ/ เรือใบ (Canoeing/ Kayak/ Browbeating)/ Sailing)
9. กิจกรรมดำน้ำชมปะการังน้ำตื้น (Snorkel Skin Diving)
10. กิจกรรมดำน้ำลึก (Scuba Diving)

#### กิจกรรมเสริม 9 ประเภท ได้แก่

1. กิจกรรมชมทิวทัศน์ธรรมชาติในบรรยากาศที่สงบ (Relaxing)
2. กิจกรรมขี่จักรยานตามเส้นทางธรรมชาติ (Terrain/ Mountain Biking)
3. กิจกรรมปีน/ ไต่เขา (Rock/ Mountain Climbing)
4. กิจกรรมพักแรมด้วยเต็นท์ (Tent Camping)
5. กิจกรรมเครื่องร่อนขนาดเล็ก (Hang Glider)
6. กิจกรรมล่องแพยาง/ แพไม้ไผ่ (White Water Rafting)
7. กิจกรรมพักผ่อนรับประทานอาหาร (Picnicking)
8. กิจกรรมเที่ยวน้ำตก (Waterfall Visits/ Exploring)
9. กิจกรรมวินด์เซิร์ฟ (Windsurfing)

นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวออกเป็น 3 แบบคือ

1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attractions) หรือที่เกิดจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ประกอบด้วย สภาพภูมิอากาศ (Climate) ทิวทัศน์ที่สวยงาม (Scenery) และสัตว์ป่า (Wildlife) นับได้ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จในการดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากที่สุด แต่แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวเหล่านี้จะต้องได้รับการดูแลและบำรุงรักษาเป็นอย่างดีจากทุกๆ ฝ่าย เนื่องจากนักท่องเที่ยวที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ อาจทำลายความสวยงามอันทรงคุณค่าเหล่านี้ลงได้

2. แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น (Manufactured Attractions) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ตรงกับข้ามกับแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เมืองขนาดใหญ่ ๆ สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชมสิ่งก่อสร้างและสถาปัตยกรรมทางประวัติศาสตร์, ศาสนสถาน, สถานที่ที่รัฐบาลก่อสร้างขึ้นเช่น พระราชวัง หรือ อาคารเก่าแก่ที่มีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ

3. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ยังมีกลุ่มนักท่องเที่ยวอีกจำนวนไม่น้อยที่สนใจในความรุ่งเรืองแห่งอารยธรรมในอดีต หรือ วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชนกลุ่มน้อยรวมถึง พิธีกรรม พิธีกรรมงานฉลองรื่นเริงต่าง ๆ ศิลปะการแสดง ดนตรี เพลงพื้นบ้าน การรำยรำการละเล่น ตลอดจนงานหัตถกรรม

จะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวช่วยส่งเสริมธรรมชาติศึกษาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนี้จะช่วยสร้างรายได้ ซึ่งรายได้ส่วนหนึ่งรัฐจะสามารถนำมาใช้ในโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างงานให้กับประชาชนในท้องถิ่นเพื่อเพิ่มรายได้ เมื่อประชาชนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็จะช่วยลดความจำเป็นในการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเพื่อดำรงชีพ และที่สำคัญมันคือวิธีการหนึ่งที่จะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจการท่องเที่ยว และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้ หรืออาจกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) ได้กำหนดแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ ในส่วนของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า จะต้องมีการควบคุมดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรให้คงสภาพเดิมแท้ไว้ให้มากที่สุด หลีกเลี่ยงหรือลดเว้นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่อ่อนไหวง่ายต่อการถูกรบกวน และฟื้นตัวได้ยาก และการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศต้องคำนึงถึงการพัฒนาด้านการให้การศึกษา สร้างจิตสำนึกที่ดีในการรักษาระบบนิเวศร่วมกันมากกว่าการมุ่งเน้นความเจริญทางเศรษฐกิจและการมีรายได้เพียงอย่างเดียว

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด โดยเฉพาะชุมชนต้องได้รับผล

ประโยชน์ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ต้องเป็นการศึกษา ในขณะที่เดียวกันต้องเน้นในพื้นที่ที่เป็น  
 ธรรมชาติ หรือมีระบบนิเวศเป็นหลัก หรือกล่าวโดยสรุปคือ เป็นกิจกรรมประเภทหนึ่งซึ่งมุ่งเน้น  
 ความรู้และความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยว ทั้งนี้ต้องไม่ละเลยองค์ประกอบในเชิงวัฒนธรรม  
 ชุมชน และสังคม

ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะประสบความสำเร็จได้ ควรมีแนวคิดที่เน้นความสำคัญ  
 ของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและพัฒนาชุมชนควบคู่กัน ไป  
 ยศ สันตสมบัติ (2542) ได้อธิบายแนวคิดหลักไว้ 5 ประการ ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยสรุปมี  
 สาระสำคัญ ดังนี้

แนวคิดประการแรกคือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการเปลี่ยนแปลง  
 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราสามารถ  
 เชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนา  
 ประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน การที่ภาคเอกชนเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่อง  
 เที่ยว ซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว อาจทำให้  
 ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีผลในด้านของการทำลาย  
 วัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อม โทรมของสภาพแวดล้อมธรรมชาติและ ความยากจน เพราะ  
 ชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการการท่องเที่ยว และไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการพึ่งตน  
 เองได้อย่างต่อเนื่อง

แนวคิดประการที่สอง คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติของความสัมพันธ์  
 ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยไม่อาจแบ่งแยกออกจาก  
 กันได้โดยเด็ดขาด ในลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจ  
 เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นทำการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และเป็นธรรม ภายใต้  
 หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษานั้น การท่อง  
 เที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติให้มีลักษณะเป็นการ  
 อนุรักษ์และพัฒนาอย่างเข้มแข็งยิ่งขึ้น โดยเน้นการรักษาสภาพความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า สายน้ำ  
 ผู่ปลา นก และสัตว์ป่าไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชม และชุมชนได้ประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว  
 ในขณะเดียวกัน มีการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวออกไปในวงกว้าง เพื่อให้  
 สมาชิกของชุมชนทั้งหมด ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยตรง

แนวคิดประการที่สาม คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากมิติทางวัฒนธรรม ใน  
 ลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์ และความหลากหลายทาง  
 วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ซึ่งมีวิถีชีวิต และจารีตประเพณีแตกต่างกันออกไป มุมมองทาง



ด้านวัฒนธรรมเน้นการให้ความเคารพแก่ศักดิ์ศรี และสิทธิในทางเป็นมนุษย์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และเปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการละเมิดจากจ้วงความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีและ พิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น ในทางตรงกันข้าม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศมุ่งเน้นให้ชุมชนท้องถิ่นมี สำนึกและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน สามารถอธิบาย ให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่ามีความสวยงาม และมีคุณค่าอย่างไร เพื่อให้ทั้งชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่ง กันและกัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจ และเอกภาพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของ มนุษย์

แนวคิดประการที่สี่ คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม หรือความพยายามของชุมชนในการปรับตัวภายในบริบท และสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรและการประกอบอาชีพของชาวบ้านกับ ระบบนิเวศ ตลอดจน การสร้างสรรค์ความเป็นธรรมภายในสังคมและการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับ การเอารัดเอาเปรียบจากบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก อาจมีการรวมตัวกันของชุมชนหลายแห่งเป็น เครือข่าย เพื่อทำการจัดการทรัพยากรร่วมกัน หรือจัด โปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกัน เป็นต้น ในแง่ นี้ การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจึงเป็นขบวนการปรับตัวทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชนและ ระดับเครือข่ายภายในบริบทของระบบนิเวศชุดหนึ่ง เพื่อทำการปกป้องผลประโยชน์และทำการจัด การทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

แนวคิดประการที่ห้า คือ การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาชนบท และการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยนัยนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือก เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง บนพื้นฐานของวัฒนธรรมและจารีต ประเพณีอันหลากหลายของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ และยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมกัน การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของการพัฒนาอย่าง ยั่งยืนยังเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการนำเอารายได้จากการท่องเที่ยวมาใช้ใน โครงการพัฒนา ชุมชนด้วยตัวเองในรูปแบบต่างๆ ทั้งในด้านของการสร้างกองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและมีมือ แรงงานในการประดิษฐ์หัตถกรรมพื้นบ้าน และการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้าน ของการจัดการทรัพยากรพันธุกรรม การอนุรักษ์และพัฒนาสายพันธุ์พืชพื้นบ้าน และการเชื่อมต่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ เป็นต้น

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรวีดิหลักการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หรือ หลัก 6 Ps สำหรับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน (นิออน ศรีสมยง, 2547) ซึ่งมีดังนี้

#### 1. วางแผนและกำหนดนโยบาย (Policy and Planning)

โดยการนำหลัก Agenda 21 (ข้อตกลงร่วมกันของสมาชิกสหประชาชาติจำนวน 182 ประเทศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืน เมื่อปีค.ศ. 1992) มาสู่การปฏิบัติจริง เตรียมกลยุทธ์การพัฒนาเพื่อความยั่งยืน โดยชุมชน เตรียมมาตรการการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด และเตรียมกลยุทธ์ที่จะส่งเสริมให้ภาคธุรกิจมาเข้าร่วมด้วย ตามลำดับ

2. กำหนดรูปแบบที่ใช้คาดการณ์ (Predictive Model) คือรูปแบบที่ใช้คาดการณ์ในที่นี้คือเครื่องมือที่ใช้สำหรับคาดการณ์ผลข้างเคียงต่างๆ ที่มีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ตัวอย่างเช่น Input / Output model เป็นเครื่องมือที่ใช้คาดการณ์ถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อม โดยดูจากปริมาณพลังงาน ปริมาณน้ำที่ใช้ ปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่ปล่อยออกมา เป็นต้น หรือ Tourism Geographic Information System model เป็นเครื่องมือที่ใช้คาดการณ์ถึงจำนวนนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยว และปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนท้องถิ่น และคาดการณ์ถึงผลกระทบต่างๆ ที่อาจเกิดในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ เครื่องมือต่างๆ เหล่านี้ทำให้สามารถคาดการณ์ได้ถึงปัญหาต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น เมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ ซึ่งทำให้สามารถหาแนวทางป้องกันปัญหาได้ก่อนที่จะเกิดการควบคุม

3. มีการตรวจประเมิน (Performance Monitoring) โดยการตั้งตัวชี้วัดที่จะใช้ประเมิน ประเมินผลการดำเนินงานของผู้ประกอบการและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว เพื่อช่วยประเมินการดำเนินงานของผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้ว่าการจัดการ ดูแลสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงชุมชนมากน้อยแค่ไหน ซึ่งเป็นหนึ่งในหนทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

4. มีการปรับปรุงและพัฒนา (Performance Improvement) พัฒนาเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้คาดการณ์ และวัดประเมินการดำเนินงาน รักษาการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น

5. มีการรายงานผลการปฏิบัติงาน (Performance Reporting) ทั้งภาครัฐบาลและเอกชน ต้องรายงานผลการดำเนินงานให้ชุมชนรับรู้ ว่า หน่วยงานได้มีการจัดการกับสิ่งแวดล้อมอย่างไร และผลการดำเนินงานเป็นอย่างไร มีผลดี ผลเสียอย่างไรต่อชุมชน

6. สร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น (Participation) โดยเฉพาะความร่วมมือจากชุมชน จึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเมื่อชุมชนได้ร่วมมือช่วยกันพัฒนาการท่องเที่ยว ประโยชน์ที่เกิดขึ้นก็จะกระจายอย่างทั่วถึงในชุมชน การสำรวจความคิดเห็นของชุมชน เช่น การทำแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของคนในท้องถิ่นที่มีต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน สอบถามถึงผล

กระทบที่จะเกิดขึ้นว่ามีผล อย่างไรต่อชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขา เป็นต้น ซึ่งการสำรวจความคิดเห็นชุมชนนี้เป็นวิธีหนึ่งที่จะให้คนในท้องถิ่น ได้แสดงความคิดเห็นและร่วมมือกันวางแผนป้องกันปัญหาที่อาจ เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ราชโพรธรณ แก้วสุริยะ (2547) ได้สรุปหลักการในการจัดการการท่องเที่ยวทุกรูปแบบที่ยั่งยืนตามหลักการการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลก ไว้ดังนี้

1. อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอคิ (Using Resource Sustainable) หมายถึงผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัดต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึงการสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความผาสุก รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า ปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูนและเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้ในการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม การปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด อย่างเหมาะสม และสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน

2. ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น กับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over-consumption and Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ หรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกัน หรือใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดการใช้ทรัพยากรที่หายาก การลดการก่อของเสีย อาทิ ขยะปฏิภูล ต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ซึ่งขยะแห่งอาจนำเข้าระบบการหมุนเวียนการใช้ (Reuse) การใช้ซ้ำ (Renew) และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ส่วนขยะเปียก อาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และนำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

3. รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยวโดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลาย เพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่า และมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก การปีนหน้าผา เป็นต้น หรือหมู่บ้านวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย การทำเส้นทางจักรยานให้นักท่องเที่ยว

ซึ่งครอบคลุมบ้าน การเป็นอาสาสมัครนักโบราณคดีขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดีโดยมีนักโบราณคดีสอนหลักการเบื้องต้นให้ เป็นต้น

4. ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism into Planing) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองท้องถิ่น (อบต. หรือเทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักงานโยธาและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวง ทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

5. ต้องนำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ ที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้ นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น การหาผลิตภัณฑ์และ กิจกรรมใหม่ๆ ในแต่ละตำบล อันเป็นนโยบายของรัฐบาลปัจจุบันก็เพื่อการขยายฐาน สร้างรายได้เสริมให้กับท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำในลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนั้นยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของการจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย

7. หมั่นประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders and the Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบในพื้นที่ เพื่อร่วมประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยวการประเมินผลกระทบการท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการประชุมกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้ง ในผลประโยชน์ที่ต่างกัน เช่น การกำหนดราคาค่าบริการรถโดยสาร หรือรถรับจ้างในท้องถิ่น ควรเป็นราคามาตรฐานเดียวกัน หรือการใช้ที่สาธารณะประโยชน์ การใช้น้ำดิบเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การจัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

8. การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐานการบริการการท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรมพนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารให้รู้วิธีการเสิร์ฟอาหารที่เป็นมาตรฐานสากล การฝึกแม่บ้านให้การต้อนรับแบบโฮมสเตย์ การอบรมนักท่องเที่ยวอาสาสมัคร อบรมนักท่องเที่ยวอาสาสมัครด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

9. การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวข่าวสารการบริการการขาย ให้พร้อมมีเพียงพอต่อการเผยแพร่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปแบบสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการท่องเที่ยว คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวที่เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วิดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

10. ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ความจำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า รวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวการลงทุนในธุรกิจท่องเที่ยว ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การสอบถามความเห็นจากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการนำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวได้

โดยสรุปแล้ว การพัฒนาเพื่อความยั่งยืนนั้นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งขั้นแรกนั้นทุกฝ่ายต้องมีความตระหนักที่จะดูแลและพัฒนาสิ่งแวดล้อมไปในแนวทางที่ยั่งยืน ร่วมกันกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติ แล้วจึงนำไปสู่การปฏิบัติจริง พร้อมทั้งมีการประเมินตรวจสอบเป็นระยะๆ ให้ชุมชนร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็นเมื่อการพัฒนาเป็นไปในแนวทางที่ยั่งยืนแล้ว การเจริญเติบโตก็จะเป็นไปอย่างยั่งยืน และสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น ประหยัดค่าใช้จ่าย ชุมชนให้ความร่วมมือ ปฏิบัติตามกฎระเบียบ และร่วมกันสร้างสรรค์ชุมชนและประเทศชาติ

นอกจากการพัฒนาโดยยึดหลักการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนแล้ว การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในการท่องเที่ยว ก็ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่ง วสิน อิงคพัฒนากุล (2547) กล่าวถึงความสำคัญกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางการท่องเที่ยว ทั้งในส่วนที่เป็นปัจจัย หรือองค์ประกอบภายใน และปัจจัยหรือองค์ประกอบภายนอก ดังนี้

1. กำหนดนโยบาย และแผนการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่จะเกิดขึ้นกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นักท่องเที่ยว โดยต้องสอดคล้องกับความรู้ และประสบการณ์ที่ดี และเหมาะสมตามพื้นฐานของนักท่องเที่ยว

2. สนับสนุนชุมชน และสาธารณชนในการมีบทบาท และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บริหารจัดการ และได้รับผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว โดยมุ่งหวังการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคม ของชุมชน เป็นสำคัญ

3. ให้ความสำคัญกับการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเท่าที่จำเป็น โดยยึดหลักการ พัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ แหล่งท่องเที่ยว ประเภทธรรมชาตินั้น ควรคำนึงถึงการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทถาวรวัตถุ โดยต้องหลีกเลี่ยงการก่อสร้างที่ขัดแย้งกับธรรมชาติรวมทั้งเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ จาก ธรรมชาติด้วยตนเองส่วนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นควรให้ความสำคัญ เกี่ยวกับ ความเปราะบางของทรัพยากรการท่องเที่ยว นั้น ๆ โดยต้องหลีกเลี่ยงกิจกรรมที่ขัดแย้งกับ กิจกรรม การท่องเที่ยว

4. พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ เพื่อกระจายโอกาสการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมไปยังชุมชนที่มี ศักยภาพทางการท่องเที่ยว ทั้งนี้ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวต้องได้รับความร่วมมือ จาก ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนา แหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว

5. ติดตามตรวจสอบความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว ชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจนทัศนคติ และความต้องการของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ ผลที่ได้รับจากการประเมินผล ติดตามตรวจสอบดังกล่าวจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับเปลี่ยน และการ กำหนดนโยบาย และแผนการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวให้มีความทันยุคทันสมัย และเหมาะสมอยู่เสมอ

6. พัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว และสาขาวิชาชีพอื่นที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับการขยายตัวของ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาในทุกระดับที่เกี่ยวข้องกับ อุตสาหกรรมท่องเที่ยว และกำหนดกลุ่มเป้าหมายทั้งในระดับรากหญ้า ระดับปฏิบัติงาน และในระดับผู้กำหนดนโยบาย

7. ส่งเสริมสนับสนุน และประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของประเทศไทยไปยังต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อสร้างโอกาสให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวที่สำคัญทั้งในระดับ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในระดับโลก ทั้งนี้ ต้องให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมในทุกด้านเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

8. ควบคุมดูแล และป้องกันแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรการท่องเที่ยว ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม และปัญหาสังคม ควบคู่กับการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ในด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตทั้งของชุมชนท้องถิ่น และนักท่องเที่ยว

## 2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ได้ให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยวไปสู่จุดหมาย โดยการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน ตัดสินใจ และติดตามประเมินผล โครงการพัฒนาของรัฐที่มีผลกระทบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

มนัส สุวรรณ และคณะ (2546) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในรายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว เชียงราย พะเยา แพร่ และน่าน ไว้ดังนี้ ในโครงการพัฒนาใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการกิจการสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายใต้อาณัติขององค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม ถือว่าเป็นหลักการ และ/หรือกุศโลบายที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะทำให้โครงการนั้น ๆ ประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมิใช่เพียงเพื่อลดกระแสการต่อต้านหรือการคัดค้านการดำเนินโครงการเท่านั้น แต่สิ่งที่เป็นผลพลอยได้ตามมาเสมอคือ การร่วมแรงร่วมใจ ร่วมความคิด และอาจรวมไปถึงการร่วมทุนทรัพย์สำหรับโครงการพัฒนานั้นด้วย ที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งนอกเหนือไปจากที่กล่าวแล้วคือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมหรือมีบทบาทยังเท่ากับเป็นการให้เกียรติกันในฐานะที่เขาเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) หรือในฐานะที่เขาเป็นเจ้าของทรัพยากร และนี่เองที่ถือว่าเป็นกุศโลบายของผู้บริหาร โครงการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาประสบผลได้ง่ายขึ้นเช่นเดียวกัน

กรณีของประเทศไทย บริบทของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะที่ผ่านมา พบว่ามีค่อนข้างน้อยมาก เหตุผลสำคัญคือความคิดและความรู้สึกของประชาชนเองที่ว่า มีบทบาทหน้าที่ที่บัญญัติไว้เป็นข้อกฎหมายที่เขาต้องกระทำ ดังนั้น การมีส่วนร่วมที่มีอยู่บ้างจึงเป็นการมีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจ ซึ่งอาจเกิดจากความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และ/หรือสิ่งแวดล้อม หรืออาจเกิดเพราะกิจการดังกล่าวมีผลได้-ผลเสียกับเขาโดยตรง เหตุผลที่อาจเป็น

ไปได้อีกประการหนึ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชนคือ ถูกบังคับหรือขอร้อง ซึ่งพบเห็นเสมอ ๆ ในสังคมไทยที่ยังคงมีความเป็นสังคมอุปถัมภ์กันอยู่

ดังนั้น ธรรมชาติที่แท้จริงของการมีส่วนร่วมในอันที่จะทำให้การดำเนินการใด ๆ ประสบผลสำเร็จได้นั้นต้องเป็นการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน หรือมากขึ้นตอนมากที่สุด มิใช่มีส่วนร่วมเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง

Cohen and Unhoff (1977) (อ้างใน มนัส สุวรรณ และคณะ, 2546) กล่าวว่า การให้ประชาชนมีบทบาทในการมีส่วนร่วมนั้นต้องเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอนดังนี้ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งรวมถึงการริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ ประกอบด้วย การสนับสนุนทรัพยากร การบริหาร และประสานความช่วยเหลือ
- 3) การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ประโยชน์ทางด้านสังคม หรือประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินการ

#### ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วม

แม้หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมีเป้าหมายในการให้ประชาชนในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุดก็ตาม แต่กรณีของประเทศไทยเท่าที่ผ่านมายังถือว่าประชาชนยังมีบทบาทน้อยมาก การดำเนินการต่าง ๆ มักกระทำโดยองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐแต่เพียงลำพัง ข้อสังเกตที่ประจักษ์ชัดคือ เมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน (พ.ศ. 2540) ซึ่งให้สิทธิแก่ประชาชนมากขึ้นในหลาย ๆ ด้าน เปิดโอกาสให้ประชาชนเรียนรู้และให้สิทธิของตนเองตามกฎหมายมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรวมพลังของประชาชนในการตรวจสอบการดำเนินงานสาธารณะขององค์กรของรัฐมากขึ้น

หากวิเคราะห์ถึงสภาพการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารกิจการสาธารณะของประเทศไทย ซึ่งจัดว่ายังมีปัญหาและอุปสรรค และทำให้การดำเนินโครงการหลายประเภทเป็นไปอย่างไม่โปร่งใส อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ

- 1) ประชาชนเองยังขาดความตระหนัก ซึ่งหมายถึง ความรู้ ความเข้าใจที่แท้จริงในสิทธิและบทบาทหน้าที่ของตนเอง และจิตสำนึก ซึ่งหมายถึงความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมและสิ่งแวดล้อม



## 2) ระบบราชการแบบเดิมที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม

- ระบบอุปถัมภ์ เป็นอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ความเกรงใจและความยากจนที่ทำให้ชาวนบพต้องดิ้นรนหาที่พึ่ง ความไม่มั่นใจในสถานภาพทางสังคมของตนเอง ทำให้ประชาชนส่วนหนึ่งต้องพึ่งพาคลภายนอก ดูถูกตนเอง และพยายามเลือกผู้นำที่สามารถอุปถัมภ์ตัวเองได้

- ระบบราชการที่ยังไม่มีการกระจายอำนาจให้แก่ประชาชนอย่างแท้จริง ทำให้ประชาชนไม่ต้องการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการใด ๆ เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐ

- ความคิดของเจ้าหน้าที่ หรือข้าราชการที่รับผิดชอบที่ว่าตนเองเป็นผู้มีหน้าที่ แต่เพียงลำพังในการบริหารกิจการสาธารณะ ประชาชนเป็นเพียงผู้ที่คอยรับผลประโยชน์ การให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมอาจทำให้การทำงานล่าช้า รุงรัง และไม่ทันการ

มนัส สุวรรณ และคณะ (อ้างแล้ว) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะของภาครัฐ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด สามารถกระทำได้ใน 5 รูปแบบ ดังนี้

1) การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ ประชาชนในพื้นที่โครงการและผู้จะได้รับผลกระทบ จะต้องได้รับแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ และผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับข่าวสารดังกล่าวต้องได้รับก่อนการตัดสินใจดำเนินโครงการ

2) การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมในลักษณะของการปรึกษาหารือระหว่างผู้ดำเนินโครงการกับประชาชนที่มีส่วนได้เสียโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเป็นการรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการให้ประชาชนได้ทราบ และรับข้อเสนอแนะ เพื่อประกอบการตัดสินใจ

3) การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่ผู้ดำเนินโครงการกับประชาชน ผู้มีส่วนได้ – เสีย จะได้ทำความเข้าใจร่วมกันด้วยเหตุผล ซึ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนในรูปแบบนี้สามารถทำได้ใน 2 ลักษณะ คือ

(1) การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) ซึ่งจัดประชุมในชุมชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยผู้ดำเนินการจะส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุม

(2) การประชุมรับฟังความคิดเห็นทางวิชาการ (Public Hearing) การประชุมลักษณะนี้จำเป็นสำหรับโครงการขนาดใหญ่ที่มีเรื่องของเทคนิค และวิชาการที่เกี่ยวข้อง การประชุมลักษณะนี้ต้องเปิดกว้างสำหรับสาธารณะ

4) การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) การมีส่วนร่วมในรูปแบบนี้ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชนในทางปฏิบัติจริง การดำเนินโครงการซึ่งมักดำเนินการในรูปของคณะกรรมการจะต้องมีตัวแทนของประชาชนร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย

5) การใช้กลไกทางกฎหมาย รูปแบบนี้แม้จะไม่ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยตรง แต่เป็นลักษณะของการเรียกร้องสิทธิหรือการใช้สิทธิของประชาชนเมื่อเห็นว่าเกิดความไม่โปร่งใสหรือความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในการดำเนินโครงการ

### 2.3 แนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว

รุ่งทิพ ว่องปฏิการ (2547) กล่าวว่า ในการจัดการการท่องเที่ยวนั้น หากชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมแล้ว อาจทำให้ชุมชนไม่ได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวเท่าที่ควร ยิ่งไปกว่านั้นยังอาจทำให้ชุมชนได้รับความเสียหายจากการท่องเที่ยวได้อีกด้วย

การที่หลายฝ่ายพยายามที่จะให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวเนื่องจากคนในท้องถิ่นย่อมทราบสภาพการณ์ต่างๆ ลักษณะของทรัพยากรฯ ปัญหา ที่สำคัญคือมีความรักและผูกพันกับสิ่งต่างๆ ในพื้นที่อยู่เป็นทุนเดิมจึงเป็น โอกาสอันดีที่ชุมชนจะได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของตนเอง

เมื่อชุมชนได้รับ โอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วม ความรู้สึกรัก ผูกพัน และหวงแหน ทรัพยากรฯ ในฐานะที่เป็นเจ้าของก็จะเพิ่มพูนขึ้น เกิดความตระหนักในการปกป้องและอนุรักษ์ นอกจากนี้ชุมชนยังมีความรู้สึกที่ดีกับการที่ได้รับเกียรติให้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการงานต่างๆ ด้วย

การจัดการในที่นี้จำเป็นต้องมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลจะเกิดขึ้นได้หากมีสิ่งเหล่านี้ เช่น

การตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการรวมตัวกัน เพราะถ้าหากสมาชิกไม่มีโอกาสตัดสินใจร่วมในฐานะที่เป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วยความเข้มแข็งก็จะไม่มี และจะขาดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ขาดความตระหนักในการเป็นเจ้าของร่วมกัน และขาดการประดับประดาช่วยเหลือกัน ฉะนั้น การจัดการต่างๆ สมาชิกจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย แต่อย่างไรก็ดี สมาชิกที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดีเสียก่อน หากสมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่จะต้องตัดสินใจแล้ว แม้จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจก็มิได้ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด ตรงกันข้ามยังจะเป็นผลเสียอีกด้วย

การกำหนดโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ โดยทั่วไปจะมีการคัดเลือกประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ และกรรมการอื่นๆ เพื่อจะได้มอบหมายหรือแบ่งบทบาทหน้าที่กัน แต่ในการกำหนดโครงสร้าง จำเป็นต้องคำนึงถึงเป้าหมายและกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องจัดการว่าเป็นอย่างใด มีปริมาณงานมากน้อยเพียงใด จากนั้นจึงจะกำหนดโครงสร้างขึ้นมา

การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกชาวบ้าน ช่วยให้เกิดการรับรู้ เข้าใจ และร่วมมือกันมากขึ้น หากไม่มีการสื่อสารหรือมีแต่น้อย หรือมีการสื่อสารแต่ไขว้เขวจากความเป็นจริง การที่จะประสบผลสำเร็จในกิจกรรมต่างๆ ก็เป็นไปได้ยาก

การควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการควบคุมตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการรับรู้กันอย่างโปร่งใสตามหลักการของบรรษัทภิบาล (good governance) โดยเฉพาะในกิจกรรมการจัดการที่เกี่ยวข้องกับการเงิน

กิจกรรมการเรียนรู้ ฝึกฝนและปฏิบัติตามจริง เช่น เรื่องป่าชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนน้ำ การรักษาทรัพยากรและการแก้ปัญหาขยะเป็นต้น เป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งอาจมีเพื่อแก้ปัญหาหรือช่วยให้ทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ ตลอดจนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนยังคงดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน

งบประมาณ เพื่อสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกเพื่อให้สามารถทำกิจกรรมได้ โดยชุมชนสามารถที่จะระดมทุนจากภายในชุมชนก่อนเมื่อมีงบประมาณ ไม่เพียงพอจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก หรือของงบประมาณสนับสนุนจากรัฐ

### เป้าหมายในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชน

โดยทั่วไปแล้วการกำหนดเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะขึ้นอยู่กับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเป้าหมายคล้ายคลึงกันแม้จะแตกต่างกันบ้างตามสภาพและลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น

- (1) เพื่ออนุรักษ์และปกป้องทรัพยากร
- (2) เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- (3) เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างการรับรู้และความเข้าใจ เช่น เรื่องป่าชุมชน คนอยู่กับป่า การทำเกษตรปลอดสารพิษ เป็นต้น
- (4) เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคีในชุมชน
- (5) เพื่อการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้าน
- (6) เพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้าน และหารายได้เข้ากองทุนหมู่บ้าน

### ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน

ชุมชนควรมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตั้งแต่เริ่มต้น มี ใ้ภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นมีการวางแผนการจัดการ และได้ข้อสรุปในเรื่องแผนปฏิบัติการแล้ว จึง ให้ชุมชนเข้ามารับรู้และให้ความเห็นในลักษณะการจัดทำประชาพิจารณ์ ทั้งนี้ลักษณะและรูปแบบ ของการมีส่วนร่วมของชุมชนอาจเป็นการมีส่วนร่วมในการแสดงความต้องการ ริเริ่ม เสนอความคิด เห็น ร่วมประชุม ให้ข้อมูล วิเคราะห์ ตัดสินใจ และพัฒนากระบวนการ/ดำเนินการ แก้ปัญหา และ ร่วมรับประโยชน์ เป็นต้น

### ผลจากการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว

#### ด้านสิ่งแวดล้อม

- ทำให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และมีการจัดการและการใช้ประโยชน์ โดยคำนึงถึงความยั่งยืน
- ทำให้มีการวางแผนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการเส้นทาง การหยุดพักหลายของดิน การไม่รบกวน สัตว์ป่า การจำกัดให้มีจำนวนนักท่องเที่ยวที่เหมาะสม การกำจัดขยะมูลฝอย
- ทำให้เกิดแนวร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และป้องกัน มิให้มีการลักลอบ ทำลายสิ่งแวดล้อมของนายทุน ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐไม่สามารถสอดส่องดูแลได้ทั่วถึง เช่น การตัดป่า หรือการลักลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์ การจัดให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวสำหรับผู้มาเยือนหรือ นักท่องเที่ยวยังมีส่วนช่วยในการสอดส่องดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วย

#### วัฒนธรรม

- ทำให้เกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ประเพณี และรู้จักคุณค่าในสิ่งที่ตนทำอยู่
- ทำให้เกิดการฟื้นฟูและสืบทอดทางวัฒนธรรมจากรุ่นอาวุโสสู่คนหนุ่มสาว
- สังคม
- ทำให้ได้ร่วมคิด ร่วมแลกเปลี่ยน เกิดการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ
- ทำให้ไม่โดดเดี่ยว เพราะภาครัฐ / เอกชน เข้าไปทำงานร่วมกับชุมชน และก่อให้เกิดความร่วมมือในการแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งลดช่องว่างระหว่างรัฐกับชุมชน
- ทำให้มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นให้กับชุมชน เช่น ถนน น้ำประปา โทรศัพท์

- ทำให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น
- ทำให้ได้พันธมิตรเพิ่มขึ้น
- ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความเคารพซึ่งกันและกัน และยอมรับกัน

#### เศรษฐกิจ

- ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น
- ทำให้มีกองทุนในการพัฒนาหมู่บ้าน

สิ่งที่ชุมชนควรดำเนินการในระดับชุมชน (สิ่งที่ชุมชนควรพิจารณา) พัฒนาองค์กรด้าน

การจัดการการท่องเที่ยว

- ปรับปรุงคุณภาพ รักษา และพัฒนาประสิทธิภาพองค์กร
- ทำงานประสานกับองค์กรอื่นๆ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) และกลุ่ม

กิจกรรมต่างๆ อาทิ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น

- สร้างงานวิจัยในท้องถิ่น ให้คนในชุมชน ได้เรียนรู้และวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสม

สมในการพัฒนาชุมชน

- รวบรวมองค์ความรู้สร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่น
- สร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูลข่าวสาร เช่น แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าว

สารด้านกฎระเบียบต่างๆ ทางนโยบายและกฎหมายที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนได้รู้เท่าทันสถานการณ์ภายนอก

- จัดตั้งศูนย์เก็บรวบรวมข้อมูล
- มีการเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนเครือข่าย

ดำเนินการทางการตลาดและโฆษณาประชาสัมพันธ์ เช่น ร่วมมือกันเพื่อทำการตลาด และสร้างความเข้าใจร่วมกับสื่อ ตลอดจนให้ข้อมูลที่ต้องการกับนักท่องเที่ยวและสาธารณะ

สร้างมาตรฐานการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ ในขั้นสุดท้ายในเรื่องมาตรฐานการท่องเที่ยว มิใช่ถูกรอบงำจากภายนอก

#### ในระดับนโยบาย (สิ่งที่รัฐควรพิจารณา)

- ยอมรับและให้สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว
- สนับสนุนเงินทุนในการจัดการและดำเนินงานของชุมชนเพื่อการพัฒนาในด้านต่างๆ รวมถึงการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยว
- สร้างกลไกเพื่อติดตามประเมินผล
- สนับสนุนและให้ความรู้ด้านการพัฒนาและการตลาดแก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีศักยภาพและมีความพร้อมในเชิงองค์ความรู้ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างมีประ

สิทธิภาพและมีประสิทธิผลตั้งแต่เริ่มต้นในฐานะคณะทำงานและสามารถเสนอความคิดเห็นในการร่างนโยบาย การวางแผนการจัดการ การจัดทำแผนแม่บทในการพัฒนา และการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นต้น ไม่ใช่ให้ชุมชนเป็นเพียงผู้นำเสนอข้อมูลเท่านั้น

เครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน สกว. [สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย] มีการสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการวิจัยด้านการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถสรุปประสบการณ์การจัดการงานวิจัยได้ดังนี้ (สินธุ์ สโรบล, 2547)

(1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของพื้นที่แหล่งทรัพยากรอันหลากหลายของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เป็นการเน้นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลักมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ ดังนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงตั้งอยู่บนฐานคิดที่เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการฟื้นฟูและอนุรักษ์สภาพแวดล้อม รวมทั้งอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ของชุมชนอันมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีจุดมุ่งหมายให้คนในชุมชนรู้จักการสร้างสำนึกท้องถิ่น เร่งเร้าความภาคภูมิใจในความเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีของตน รวมทั้งสามารถให้คำอธิบายกับคนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้ และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร ตลอดจนการสื่อให้เห็นพัฒนาการของวัฒนธรรม จารีตประเพณี ทั้งนี้เพื่อให้คนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเคารพต่อความเชื่อ ศักดิ์ศรีและสิทธิในการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมของชุมชน

(2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของการบริหารจัดการโดยชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในประเด็นนี้เน้นการจัดการท่องเที่ยวบนเงื่อนไขของการจัดการที่มีความรับผิดชอบที่จะช่วยกันลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งนี้มุ่งให้มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ การจัดการสมรรถนะของการรองรับในระบบนิเวศ รวมทั้งการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต โดยเน้นภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับธรรมชาติในฐานะเป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูลในระบบนิเวศเดียวกันภายใต้หลักการที่ว่าคนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น นอกจากนี้ยังเป็นการช่วยกันประชาสัมพันธ์และเสนอแนวคิดในการเคลื่อนไหวให้นักท่องเที่ยวได้เป็นผู้เข้าร่วมขบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและกระจายผลประโยชน์ที่เกื้อหนุนกันระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวกับความต้องการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

(3) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทของกระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการท่องเที่ยว การพิจารณาการใช้ประโยชน์ประเด็นนี้เป็นการเน้นให้มีการสร้างระบบการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้โดยมีกิจกรรมการให้การศึกษาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการเรียนรู้ในวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรมอันหลากหลาย ตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นการช่วยเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ และสร้างความตระหนัก สร้างจิตสำนึกที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยว ให้กับประชาชนท้องถิ่นและผู้ประกอบการ ทั้งนี้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอาจนำไปสู่การสร้างกระบวนการทางสังคมที่ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามในการปรับตัว ภายใต้บริบทของสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่องรวมทั้งการสร้างคุณภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกรรมกับการประกอบอาชีพของชาวบ้านที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้การเอารัดเอาเปรียบของบริษัทนำเที่ยวจากภายนอก อย่างไรก็ตามในส่วนของกิจกรรมการสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนั้น สกว. สำนักงานภาคและกระทรวงการท่องเที่ยวและการกีฬา ได้ร่วมกันสร้างเครือข่ายการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งนี้ได้พิจารณาเห็นว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตนั้นไม่อาจจำกัดตัวเองอยู่แต่เพียงชุมชน หมู่บ้าน แห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดดๆ ได้ แต่พยายามให้มีการรวมตัวกันของชุมชนท่องเที่ยวหลายๆ แห่ง และสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรหรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกันเพื่อให้การบริการและมุ่งให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ในการจัดทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นและแหล่งท่องเที่ยวให้มีความยั่งยืน

(4) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในบริบทการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการจัดการตัวเอง การพิจารณาการใช้ประโยชน์จากการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านนี้ เป็นการคำนึงถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น และหมายความรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทน โดยมีจุดหมายปลายทางในการกลับมาบำรุงดูแลรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติชุมชนท้องถิ่นเองก็สามารถที่จะมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนามาตรฐานและคุณภาพของการท่องเที่ยวของตนเองได้ โดยเริ่มต้นจากชุมชนระดับรากหญ้าจนถึงองค์กรการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมถึงการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียอีกด้วย

(5) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะกลไกการพัฒนาชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้ เป็นความพยายามจะชี้ให้เห็นถึงบทบาทของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวต่อการเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรชุมชนท้องถิ่นควบคู่กับการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังนั้นการสนับสนุนโครงการวิจัยแบบนี้เป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดย

ชุมชน ถือได้ว่าเป็น "เครื่องมือและกลไกของชุมชนท้องถิ่น" ในฐานะที่เป็นกระบวนการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรม จารีต ประเพณีอันหลากหลายของชุมชน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ โดยยังให้ความสำคัญต่อความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติและแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีความจำเป็นที่จะต้องมองให้เห็นถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางเศรษฐกิจการเมือง และสภาพแวดล้อมธรรมชาติซึ่งสัมพันธ์กับเงื่อนไขภายนอกในระดับภาคและระดับมหภาคที่สามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอกและยังช่วยชี้ให้เห็นทิศทางการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน

(6) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มของชุมชน การพิจารณาการใช้ประโยชน์ในบริบทนี้เป็นการย้อนกลับไปพิจารณาปัญหาของสังคมของชุมชนซึ่งอาจพบว่าชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤต ในด้านของความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและ ความยากจน ดังนั้นการพิจารณาประเด็นนี้จึงเป็นความพยายามที่จะชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวโดยชุมชนสามารถเป็นคำตอบส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาดังกล่าวโดยพิจารณาการท่องเที่ยวในฐานะของการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงาน หัตถกรรมพื้นบ้าน เกษตรปลอดภัยจากสารพิษ รวมทั้งการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการเชื่อมต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของทางเลือกใหม่ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างหลากหลาย

(7) การท่องเที่ยวโดยชุมชนในฐานะของการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาพความเป็นจริงของการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวก็คือการที่ภาคเอกชนบางแห่งบางจังหวัดได้มีบทบาทเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งเน้นการสร้างรายได้และความเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียว และบางครั้งด้วยความไม่เข้าใจในเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ การจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวดังกล่าวได้สร้างผลกระทบต่อการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่นรวมทั้งก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ อันเนื่องจากชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยวของตน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเข้ามากำหนดบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ให้เข้ามามีส่วนสำคัญร่วมกับภาคประชาชน ในการจัดการและหารูปแบบของการท่องเที่ยวในบริบทของชุมชนท้องถิ่น อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในระดับต่าง รวมทั้งระบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติให้กับชุมชนท้องถิ่นอย่างมากขึ้น



## 2.4 ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยว พ.ศ. 2545 – 2547

ยุทธศาสตร์การพัฒนการท่องเที่ยวปี พ.ศ. 2545 ที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) กำหนดไว้มี 5 ด้าน คือ

- 1) กลยุทธ์การแก้ไขปัญหาในแหล่งท่องเที่ยว
- 2) กลยุทธ์การพัฒนาสินค้าใหม่ทางการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความสนใจของนักท่องเที่ยว
- 3) กลยุทธ์การพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ
- 4) กลยุทธ์สนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นเมืองหลวงการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย
- 5) กลยุทธ์การส่งเสริมการสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการพัฒนการท่องเที่ยว

แนวคิดหลักภายใต้กรอบของแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว 3 ปี ของไทยนี้ นอกจากเป็นการเชื่อมโยงแนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวเข้ากับแนวคิดเชิงบริหารธุรกิจและการตลาดแล้ว ททท. ยังพยายามเลือกเป้าหมายผลิตภัณฑ์ที่จะเสนอขายในมิติของการท่องเที่ยวจากชุมชนและแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ได้แก่

- ความหลากหลายของสินค้า
- ความหลากหลายของการบริการทางการท่องเที่ยว
- ความเป็นคนไทย เช่น ยิ้มสยาม ความมีอัธยาศัยไมตรี และความสงบ
- ความเป็นไทย (Thai Touch) เช่น การบริการมาตรฐานแบบไทย วิถีชีวิต

แบบไทย อาหารไทยที่แตกต่างจากสิ่งที่มีที่ประเทศคู่แข่งมีอยู่ และการสร้างความเหนือชั้นกว่าคู่แข่ง

จากแนวคิดส่วนผสมการตลาด (Marketing Mix) บูรณาการกับการมอง ชุมชนและทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นเสมือนผลิตภัณฑ์ (Product) ที่ต้องมีคุณภาพ มีความหลากหลาย มีระบบการบริการที่ดีและประทับใจ จึงทำให้แนวคิดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการกำหนดกลยุทธ์ 5 ด้าน ดังเสนอมาแต่ต้น ดังนี้

1) กลยุทธ์การแก้ไขปัญหาในแหล่งท่องเที่ยว ททท. จัดประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามพื้นที่ โดยจัดเป็นกลุ่มพื้นที่ 5 กลุ่ม (Clusters) คือ

1.1) กลุ่มที่ 1 ชายทะเลและหมู่เกาะ ในพัทยา เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ตราด สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต และกระบี่ รองลงมาในพื้นที่ของพังงา และสตูล

1.2) กลุ่มที่ 2 พื้นที่ธรรมชาติ อุทยานป่าเขา เน้นพื้นที่ที่มีศักยภาพโดดเด่น ได้แก่ เชียงใหม่ เพชรบูรณ์ นครราชสีมา เพชรบุรี และ นราธิวาส รองลงมาได้แก่ กาญจนบุรี และยะลา

1.3) กลุ่มที่ 3 พื้นที่ประวัติศาสตร์และโบราณสถาน โดยแบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1.3.1) พื้นที่ที่โดดเด่นและเป็นที่ต้องการ ได้แก่ เชียงใหม่ สุโขทัย  
พระนครศรีอยุธยา

1.3.2) พื้นที่ในกลุ่มเส้นทางแดนอีสานใต้ ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์  
สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และพื้นที่รอง

1.3.3) พื้นที่กลุ่มเส้นทางถิ่นฟ้าล้านนาตะวันออก ได้แก่ เชียงราย พะเยา  
แพร่ และน่าน

1.4) กลุ่มที่ 4 เป็นการท่องเที่ยวเชิงกิจกรรมและความสนใจเฉพาะ โดยมุ่งส่งเสริมพัฒนากิจกรรมที่น่าสนใจและมีศักยภาพ 13 ประเภท ได้แก่

- การประชุม สัมมนา
- การแสดงนิทรรศการ และสินค้านานาชาติ
- การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ
- การท่องเที่ยวพำนักระยะเวลานานหรือ (Long Stay)
- การท่องเที่ยวเชิงกีฬา
- การซื้อสินค้า
- การท่องเที่ยวทางเรือสำราญ เรือยอซ์ท์
- การท่องเที่ยวเชิงเกษตร อาหารไทย
- การแต่งงาน การดื่มน้ำผึ้งพระจันทร์
- การท่องเที่ยวเชิงศาสนา
- การเสนอให้เป็นศูนย์กลางถ่ายภาพยนตร์
- การจัดกิจกรรมประเพณีหลัก เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง
- การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย และเชิงนิเวศ

1.5) กลุ่มที่ 5 แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์จัดสร้างขึ้น เช่น การพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ การจัดโรงเรียนฝึกช้าง และสวนสนุกต่างๆ

2) กลยุทธ์ที่ 2 เป็นการพัฒนาสินค้าใหม่ทางการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความสนใจของนักท่องเที่ยว ทั้งเป็นการท่องเที่ยวในเมือง (City Trip) การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยการวางฐานให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางในแถบภูมิภาคเอเชียด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและผจญภัย (Eco-Tourism and Soft Adventure Tourism) ซึ่งเป็นประเภทของการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงมาก

นอกจากนั้นเป็นการพัฒนาสินค้าที่สร้างขึ้นใหม่ เช่น พืชภัณฑ์พื้น พืชภัณฑ์ไดโนเสาร์ สวนสัตว์เปิด การจัดสถานที่ท่องเที่ยวในเขตทหาร และการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ การประชุม สัมมนา ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สุขภาพ กีฬา ศาสนา การศึกษา และการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวพำนักในไทยนานขึ้น

3) กลยุทธ์ที่ 3 การพัฒนาให้ประเทศไทยเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ (Quality Destination) โดยการกำหนดมาตรฐานการให้บริการและความปลอดภัย การพัฒนาบุคลากรให้ได้มาตรฐานสากล การร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ในการควบคุมด้านสุขภาพในชีวิตและทรัพย์สิน การจัดทำระบบการประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นมาตรฐานกลาง เป็นที่ยอมรับทั้งประเทศ การมอบรางวัลต่าง ๆ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจในการพัฒนาให้มีคุณภาพ เช่น Tourism Award และมาตรฐานรับรองคุณภาพของ Green Leaf เป็นต้น

4) กลยุทธ์ที่ 4 สนับสนุนให้ประเทศไทยเป็นเมืองหลวงทางการท่องเที่ยวแห่งเอเชีย (Tourism Capital of Asia) ให้ได้ภายใน 3 ปี โดยการส่งเสริมการเปิด Single Visa ในภูมิภาค การผลักดันโครงการเชื่อมต่อคมนาคมทางบกระหว่างประเทศให้เสร็จโดยเร็ว เช่น East / West and North / South Corridor การก่อสร้างสนามบินสุวรรณภูมิ ผลักดันให้สนามบินเชียงใหม่ / ภูเก็ต / อุบลราชธานี เป็น International Gateway ผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลาง การฝึกอบรมทางการท่องเที่ยว ปรับปรุงป้ายบอกทางให้ได้มาตรฐานสากล ผลักดันให้ไทยเป็นศูนย์กลางด้านการท่องเที่ยว (Tourism Hub) โดยเฉพาะด้านการบินจากสิงคโปร์

5) กลยุทธ์ที่ 5 ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายและพันธมิตรในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ด้วยตนเอง ตลอดจนสนับสนุนให้ภาคธุรกิจรวมกลุ่มและร่วมมือกันให้บริการทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความแข็งแกร่งในการรองรับการเปิดการค้าเสรีทางการท่องเที่ยวในอนาคต

### แผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2541) ได้ศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน ในปี พ.ศ. 2540 – 2541 โดยการสนับสนุนของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อันประกอบไปด้วย เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน รวม 8 จังหวัด โดยได้ทำการศึกษาประเด็นสำคัญที่นำไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ดังนี้

1) สภาพทั่วไปของภาคเหนือตอนบนทั้งด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจและระบบโครงสร้างพื้นฐาน ศักยภาพ และข้อจำกัดของภาคเหนือตอนบน

2) สถานการณ์และแนวโน้มการท่องเที่ยวของโลกของประเทศไทยและภาคเหนือตอนบน รวมทั้งแบบแผนการท่องเที่ยวและ โครงสร้างนักท่องเที่ยวและค่าใช้จ่าย ทิศนะเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและปัญหาอุปสรรค

3) การศึกษาด้านอุปทานการท่องเที่ยวที่รวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยว ลำดับศักยภาพและความสามารถในการรองรับของการท่องเที่ยว

4) การศึกษาทบทวนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบนที่ผ่านมา กลยุทธ์แผนการลงทุน แผนปฏิบัติการและปัญหาอุปสรรค

5) ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อภาคเหนือตอนบนด้านเศรษฐกิจ สังคม ศิลปะวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี สภาพแวดล้อม และความเสื่อมโทรม

6) การศึกษาโอกาสการพัฒนาการท่องเที่ยวของกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง

7) วิสัยทัศน์และกลยุทธ์สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน

8) แผนงานและโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน ซึ่งมี 10 แผนคือ

8.1) แผนงานการเป็นประตูสู่อินโดจีน

8.2) แผนงานการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่

8.3) แผนงานการเพิ่มความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว

8.4) แผนงานการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวในภาคเหนือตอนบน

8.5) แผนงานการจัดทำคู่มือสำหรับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ

8.6) แผนงานการพัฒนาบุคลากร

8.7) แผนงานการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

8.8) แผนงานการสร้างควมตระหนักแก่ประชาชนและนักท่องเที่ยว

8.9) แผนงานการพัฒนาด้านงบประมาณ

8.10) แผนงานการติดตามประเมินผลการพัฒนาการท่องเที่ยว

## 2.5 แนวคิดส่วนประสมทางการตลาด

ปัจจัยด้านการตลาดหรือส่วนผสมทางการตลาด (Marketing Mix or Strategy) Kotler (อ้างในฐิติทธิ ชูชาติ, 2541) ได้ให้แนวคิดทางด้านการตลาดของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้ ส่วนผสมของการตลาด มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ (The Four Ps) ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ (Product) ซึ่งอาจมีลักษณะที่แน่นอนในลักษณะของสินค้าที่มีตัวตน หรือลักษณะของการบริการ ราคา (Price) การส่งเสริมการตลาด (Promotion) และสถานที่ (Place) หรือช่องทางจัดจำหน่าย (Distribution) ในด้านการท่องเที่ยว ส่วนผสมของตลาดด้านนำมาประยุกต์กับธุรกิจการท่องเที่ยว ส่วนผสมของตลาดด้านการท่องเที่ยว จึงมีลักษณะ 4 ประการ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การส่งเสริมการตลาด และสถานที่ ส่วนผสมของตลาดทั้ง 4 ประการ ต้องผสมกลมกลืนเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน โดยมีรายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้

1. ผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์มิได้ หมายถึง ลักษณะรูปทรงของผลผลิตที่เสนอต่อลูกค้า แต่ผลิตภัณฑ์ ประกอบด้วยลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1.1) พื้นฐานการออกแบบ (Basic Design) เช่น ในเรื่องโรงแรม องค์ประกอบดังกล่าว ได้แก่ ขนาดของโรงแรมอยู่ในระดับ เล็ก กลาง หรือใหญ่ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในโรงแรม มีมากน้อยเพียงใด

1.2) การนำเสนอ (Presentation) การสร้างบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมในสถานบริการให้เกิดความสวยงามประทับใจ เช่น การจัดสวนในที่สาธารณะในบริเวณโรงแรม การจัดห้องโถง (Lobby Room) ให้สวยงาม รวมทั้งการตกแต่งสถานที่บริเวณอื่น ๆ ทั้งส่วนที่เป็นพื้นที่ใช้ส่วนตัว และพื้นที่สาธารณะภายในโรงแรม

1.3) การบริการ (Service) การบริการที่ดี เจตคติที่มีต่องานบริการ และบุคลิกภาพที่ดี เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการนำเสนอผลิตภัณฑ์แก่ลูกค้า

1.4) ยี่ห้อ (Brand) ยี่ห้อของผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี และมีจินตภาพที่ดี เกิดความประทับใจแก่คนทั่วไป

นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญ ต่อไปอีก 5 ประการ รวมอยู่ด้วย (Middleton, 1994 : 86) ได้แก่

- ความน่าประทับใจและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเกิดจากธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และวัฒนธรรม (Destination Attraction and Environment)

- สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการขอแหล่งท่องเที่ยว (Destination Facilities and Service) ในแหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีที่พักประเภทต่าง ๆ ร้านอาหาร ระบบการขนส่ง

กิจกรรมด้านกีฬาและนันทนาการ ร้านขายของที่ระลึก บริษัทนำเที่ยว ศูนย์บริการข้อมูลด้านการท่องเที่ยว ที่ทำการตำรวจท่องเที่ยว ฯลฯ

- การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility of the Destination) ความสะดวกสบาย และความรวดเร็วในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ดังนั้นการเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวต้องมีการจัดสร้าง ปัจจัยพื้นฐานการผลิต เช่น สนามบิน ทางรถไฟ ท่าเรือ ยวดยานพาหนะ ที่มีความรวดเร็วและปลอดภัย และการส่งเสริมดูแลจากรัฐบาลในเรื่องการอำนวยความสะดวกสบายในสิ่งดังกล่าว

- จินตภาพของการท่องเที่ยว (Images of the Destination) ความประทับใจหรือจินตภาพของแหล่งท่องเที่ยว ทำให้บุคคลเกิดความใฝ่ฝัน ต้องการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว เพราะมนุษย์มีประสาทแห่งการรับรู้ด้วยตา หู และสมอง ที่สามารถได้เห็น ได้ฟัง และบันทึกการเดินทางไปท่องเที่ยวหรือไปแล้ว มีความต้องการจะกลับไปเยี่ยมเยือนอีก หรือบอกต่อไปยังบุคคลอื่น ๆ

**2. ราคาที่เสนอต่อผู้บริโภค (Price of the Customer)** ราคาของผลิตภัณฑ์หรือบริการทางการท่องเที่ยวที่เสนอต่อผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวแตกต่างกันไปตามฤดูกาล เช่น ฤดูกาลท่องเที่ยว ราคาที่พักแพง แต่ฤดูกาลที่นักท่องเที่ยวน้อยราคาที่พักราคาถูก นอกจากนี้ราคายังขึ้นอยู่กับบริการและความความสะดวกสบายที่ผู้บริโภคจะได้รับด้วย เช่น ที่พักในโรงแรมระดับ 5 ดาว ราคาข่อมแพงกว่าที่พักประเภทหอพัก หรือเรือนแรม (Guest House) ราคาของสินค้าและบริการในเรื่องการท่องเที่ยวไม่แน่นอน คงที่มีความยืดหยุ่นสูง ขึ้นอยู่กับฤดูกาล วันหยุด และกิจกรรมซึ่งจัดในการนันทนาการและการใช้เวลาว่างของผู้บริโภค ถ้าเป็นวันหยุดหรือฤดูกาลท่องเที่ยว ความต้องการบริโภคสินค้าหรือบริการมีมากราคาย่อมสูงขึ้น ราคายังเปลี่ยนแปลงตามภาวะเศรษฐกิจและการเมือง เกิดความวุ่นวายไม่ปลอดภัย ความต้องการการท่องเที่ยวจะลดลงส่งผลให้ราคาต่ำ นอกจากนี้ราคายังมีผลกับอัตราการแลกเปลี่ยนเงินตราและการขึ้นลงของน้ำมันเชื้อเพลิง คู่แข่งขันก็มีส่วนทำให้ราคาเปลี่ยนแปลงไป ถ้าหน่วยผลิตในตลาดการท่องเที่ยวมีมาก เช่น โรงแรมมีมากเกินความต้องการ การแข่งขันข่อมสูง การลดราคาก็เป็นปัจจัยหนึ่งในการแข่งขันเพื่อชนะคู่ต่อสู้ การกำหนดราคา ค่าบริการด้านการท่องเที่ยวต้องกำหนดล่วงหน้าอย่างน้อย 1 ปี หรือมากกว่านั้น เพราะได้พิมพ์ราคาในแผ่นพับ (Brochure) ไว้ล่วงหน้า ดังนั้นการตั้งราคาต้องคำนึงถึงผลกระทบในอนาคต ซึ่งบางอย่างอาจหลีกเลี่ยงได้ แต่บางอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะได้ตกลงราคาล่วงหน้ากับหน่วยธุรกิจเครือข่ายไว้แล้วหรือประชาสัมพันธ์ให้ลูกค้าทราบล่วงหน้า

**3. การส่งเสริมการตลาด (Promotion)** การส่งเสริมการตลาดต้องอาศัยเครื่องมือในการส่งเสริมการตลาด (Promotion Tools) อันประกอบด้วยส่วนผสม 4 อย่างด้วยกันคือ การโฆษณา (Advertising) การส่งเสริมการขาย (Sale Promotion) การประชาสัมพันธ์ (Public Relations) และการ

ขายโดยบุคคล (Personal Selling) ส่วนประกอบทั้ง 4 อย่างนี้ เรียกว่า “ส่วนประสมการส่งเสริมการตลาด” (Promotion mix)

3.1) การโฆษณา (Advertising) การโฆษณา คือ การนำเสนอเกี่ยวกับเรื่ององค์กรและ/หรือ ผลิตภัณฑ์ขององค์กรไปยังผู้ที่สนใจโดยผ่านสื่อมวลชน (Khan Olsen and Var, 1993) ดังนั้นสื่อกลางในการโฆษณา ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วารสาร แผ่นพับ วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ ในการโฆษณาต้องเสียค่าใช้จ่ายในการลงทุน

3.2) การส่งเสริมการขาย (Sales Promotion) การส่งเสริมการขายมักใช้ร่วมกับการโฆษณาและการการขายโดยใช้พนักงานกระทำควบคู่กันไป การส่งเสริมการขายไปยัง ผู้บริโภค ประกอบด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่ การใช้ตัวอย่างสินค้า (Simple) การให้บัตรส่งเสริมการขายคูปอง (Coupons) การเสนอเงินคืน (Money Refund Offer) การเสนอส่วนลด (Price Packs) การเสนอของแถม (Premium) การให้แสดมปีเก็บไว้แลกสินค้า (Trading Stamp) การแข่งขัน (Contest) การส่งฉลากชิงโชค (Sweepstake)

3.3) การประชาสัมพันธ์ (Public Relations) การประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการส่งเสริมการตลาด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยธุรกิจโดยตรง ซึ่งได้แก่ ผู้บริโภค ตัวแทนจำหน่าย พนักงาน รัฐบาล รวมทั้งสาธารณชนส่วนอื่น ๆ

ความมุ่งหมายหลักของการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจินตนาการขององค์กรธุรกิจให้เกิดความรู้สึกที่ดีในสายตาของประชาชนทั่วไปมากกว่าการส่งเสริมการขาย

3.4) การขายโดยบุคคล (Personal Selling) เครื่องมือส่งเสริมการตลาด อันประกอบด้วย การโฆษณา การส่งเสริมการขาย การประชาสัมพันธ์ เป็นการขายทางอ้อม (Indirect Selling) พนักงานขายสามารถติดต่อกับลูกค้าโดยตรง ผลิตภัณฑ์จากหน่วยผลิต พ่อค้าขายส่ง (Whole saler) พ่อค้าขายปลีก (Retailer) และผู้บริโภค (Consumer) ได้รับการรับรู้จากพนักงานฝ่ายขายโดยตรงมิได้ผ่านการขายทางอ้อม โดยการโฆษณาประชาสัมพันธ์เป็นการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two-Way Communication) ผู้ซื้อและผู้ขายสามารถต่อรองซักถามข้อสงสัย เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อผลิตภัณฑ์หรือการบริการข้อมูลข่าวสารที่ลูกค้าได้รับก็สามารถย้อนกลับถึงหน่วยผลิต โดยผ่านการขายโดยบุคคล

4) สถานที่ (Place) หรือช่องทางการจัดจำหน่าย (Distribution) ในด้านวัตถุประสงค์ของการตลาด สถานที่ที่มีได้หมายถึงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว หรือสถานบริการด้านการท่องเที่ยว หรือสถานบริการด้านการท่องเที่ยว แต่ที่ตั้งหรือสถานที่ หมายถึง จุดขายทั้งหมดที่ทำให้ผู้บริโภค หรือนักท่องเที่ยวในสถานบริการด้านการท่องเที่ยว

ส่วนผสมของตลาดการท่องเที่ยว 4 ประการ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ ราคา การส่งเสริมการตลาด และสถานที่ หรือ ช่องทางการจำหน่าย เป็นแนวทางการคิดในเรื่องส่วนผสมของการตลาดทั่วไป แต่ก็ได้นำมาประยุกต์กับตลาดการท่องเที่ยวซึ่งเน้นการบริการเป็นหลักการจัดองค์ประกอบทั้ง 4 ประการ ดังกล่าวแล้วต้องให้สอดคล้องและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

## 2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเพื่อหาปัจจัยในการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ ในภาคเหนือตอนบน ซึ่ง สรวิชาติ อาสาสรรพกิจ (2542) ศึกษาหาปัจจัยที่ใช้ในการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวในเขตภาคเหนือตอนบน โดยมีสาระสำคัญสรุปได้ว่า ปัจจัยที่กำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบนประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก ได้แก่

1. ปัจจัยกำหนดความพร้อมขั้นพื้นฐานของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ
2. ปัจจัยกำหนดความพร้อมในแต่ละองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่ง

ได้แก่ ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านองค์กร

งานวิจัยนี้ระบุว่า หนึ่งในกลไกหลักที่จะผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่แท้จริงในประเทศไทยคือ ความพร้อมของผู้ประกอบการนำเที่ยวเชิงนิเวศ

แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ทัตดาว บุญปัญญา โรจน์, 2545) เป็นการศึกษาบริบทเชิงการท่องเที่ยวในปัจจุบันของพื้นที่วนอุทยานภูชี้ฟ้า ศึกษาระดับความรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับพื้นที่วนอุทยานภูชี้ฟ้า และเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในมุมมองของนักท่องเที่ยว ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้า วิธีการศึกษาที่ทำการวิจัยมีอยู่ 5 กลุ่ม ดังนี้ นักท่องเที่ยวอายุ 15 ปีขึ้นไป 384 คน ในท้องถิ่น อายุ 18 ปีขึ้นไป เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง มัคคุเทศก์ ผลการศึกษาทำให้ทราบบริบทเชิงการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ทราบถึงจำนวนคน กลุ่มคนที่มาเที่ยว ทราบข้อมูลความรู้ของนักท่องเที่ยว ทราบถึงปัญหา และผลกระทบ วิเคราะห์การสัมภาษณ์คนในท้องถิ่น วิเคราะห์ผลการศึกษาดำเนินการตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สรุปข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา และอุปสรรคในการบริหารจัดการและสามารถเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการวนอุทยานภูชี้ฟ้าตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ในการศึกษาพัฒนาโป่งเดือด (น้ำพุร้อนสันกำแพง) อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่ง ทศภรณ์ นาคเขียว (2545) ได้ศึกษาเพื่อการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการรวบรวม



รวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก มีผู้นำหมู่บ้าน ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบล ตัวแทนอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ตัวแทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย นักท่องเที่ยว และมัคคุเทศก์ ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์แบบ SWOT เพื่อหาความเหมาะสมและความเป็นไปได้โดยเสนอกลยุทธ์และแนวทางการพัฒนา โดยที่โป่งเดือด (น้ำพุร้อน) มีองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวครบตามหลัก 3A แต่ขาดความพร้อมด้านงบประมาณ และบุคลากรซึ่งเป็นจุดอ่อน ส่วนจุดแข็งมีสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว เข้าถึงง่าย และมีสิ่งอำนวยความสะดวก (3A) ผู้วิจัยได้เสนอกลยุทธ์และแนวทางในการพัฒนาโป่งเดือดไว้ 6 ประการ คือ

- 1) การจัดโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งแวดล้อม
- 2) การให้การศึกษา สร้างจิตสำนึก และการสื่อความหมายธรรมชาติ
- 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น
- 4) ส่งเสริมการตลาดและบริการนำเที่ยว
- 5) การบริหารจัดการ
- 6) การประชาสัมพันธ์

นอกจากนี้ยังมีงานการศึกษาของ วัฒนาพร สุญาษา (2545) แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของคอยตุง จังหวัดเชียงราย ผู้ศึกษาได้ยึดหลักการ ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 4 ประการ ประกอบด้วยองค์ประกอบด้านพื้นที่ ด้านการจัดอย่างยั่งยืน ด้านกิจกรรมและกระบวนการ รวมทั้งองค์ประกอบการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการรวบรวมข้อมูลจากนักท่องเที่ยว ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จำนวน 384 คน ส่วนผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ของโครงการพัฒนาคอยตุงเจ้าหน้าที่จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย อบต.แม่ฟ้าหลวง มัคคุเทศก์ และผู้ประกอบการขายของที่ระลึกบริเวณพระตำหนักคอยตุง พระธาตุดอยตุง ฯลฯ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ รวมทั้งแบบสอบถามพฤติกรรมนักท่องเที่ยว นำมาวิเคราะห์ ใช้สถิติเบื้องต้น ผลการศึกษาสรุปว่า คอยตุงมีศักยภาพพร้อมทุกด้านที่จะจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ทั้งนี้เพราะสิ่งดึงดูดใจมากมายหลายอย่าง ประกอบกับเป็นโครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระย่า มีการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ประกอบกับบริเวณข้างเคียงมีแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ สัมพันธ์กัน แต่ยังมีปัญหาและอุปสรรคบางประการที่ผู้ศึกษาเสนอไว้ เช่น ป้ายสื่อความหมายไม่ชัดเจน ข้อมูลการท่องเที่ยวมีน้อย สถานที่พักผ่อนน้อย และราคาแพง และอื่น ๆ รวมทั้งค่าเข้าชมพระตำหนักก่อนข้างแพงสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทย เหล่านี้เป็นต้น

กฤษดา ยะการ (2543) ได้ทำการศึกษาความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนตำบลแม่ทราย อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ พบว่า (1) ประชาชนตำบลแม่ทรายมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับมาก (2) ประชาชนที่มีอาชีพต่างกันมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่แตกต่างกัน (3) ประชาชนคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน มีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน (4) ประชาชนที่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน (5) ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแตกต่างกัน และมีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่แตกต่างกัน

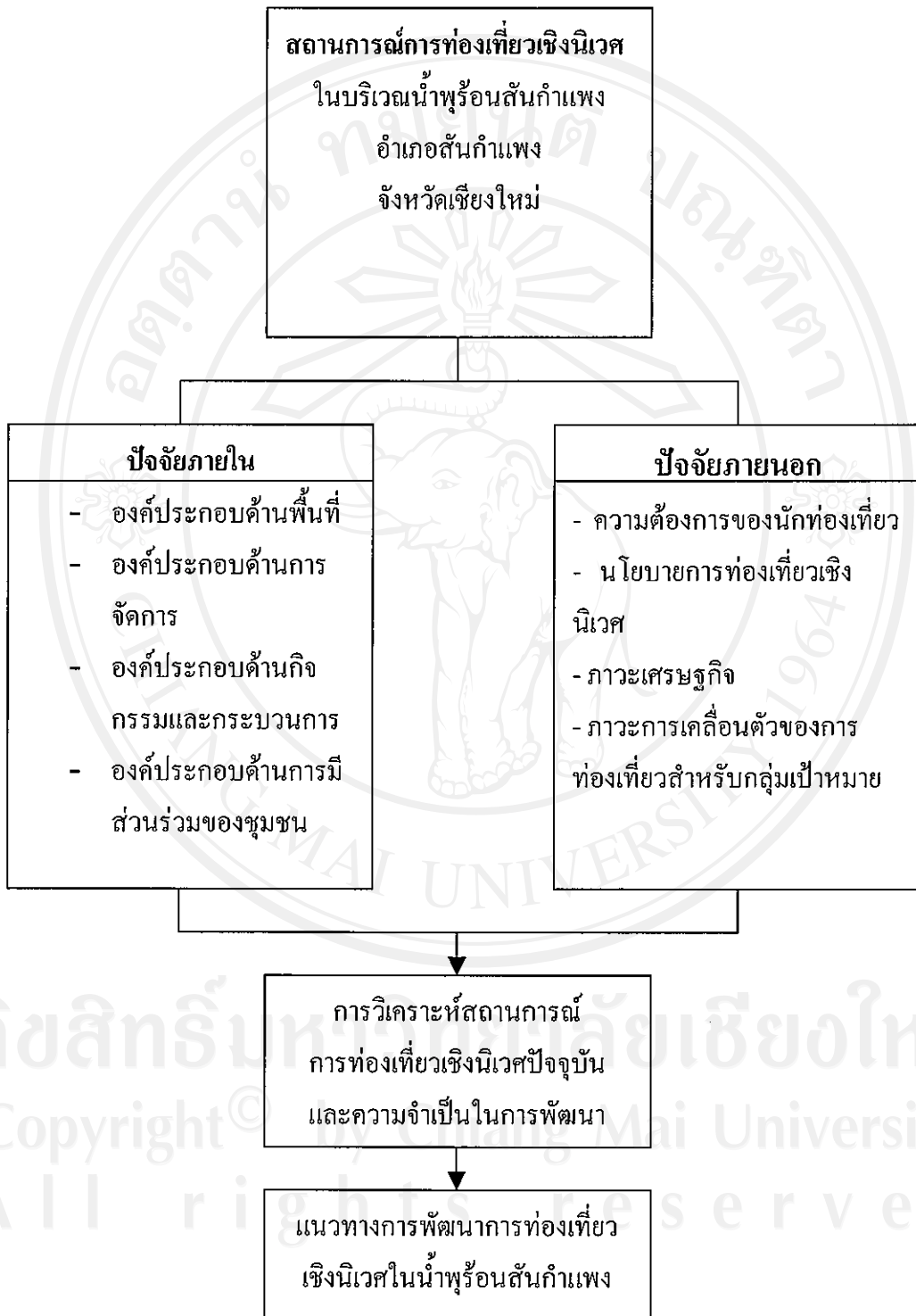
พนิตดา สิงห์ครา (2544) ศึกษาศักยภาพของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบโฮมสเตย์ บ้านห้วยฮี ตำบลปูลึง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์คือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นักท่องเที่ยวจะพักแรมในชุมชนเสมือนเป็นสมาชิกในครอบครัวเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนแห่งนี้ดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวมากกว่า 4 ปีแล้ว สามารถสร้างรายได้ให้สมาชิก 200-600 บาท /เดือน ซึ่งเป็นที่พอใจของชุมชน เพราะทรัพยากร วัฒนธรรม วิถีชีวิต ถูกรักษาไว้ภายใต้การจัดการท่องเที่ยว

ธวัชชัย รัตนช้อน (2542) ศึกษาถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศบนพื้นที่สูง พบว่า การจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนในด้านระบบคุณค่า ระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่เคยได้ปฏิบัติกันมา ทำให้ชุมชนสามารถร่วมกันจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้นมาได้ และทำให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ในการจัดการท่องเที่ยวอย่างสัมพันธ์กันกับวัฒนธรรมชุมชน

ศุทธิชัย อบอุ่น (2540) ได้ศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับระดับศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยด้านสถานการณ์สิ่งแวดล้อม และพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการบริหารและการมีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวกับชุมชนและรัฐ มีศักยภาพมากกว่ากลุ่มที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ขาดการบริการ ขาดการวางแผนรองรับการท่องเที่ยวและไม่ได้มีส่วนร่วมระหว่างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวทั้งจากชุมชนและรัฐ

## 2.6 กรอบแนวคิดในการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา ด้วยการรวบรวมข้อมูลสถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในน้ำพุร้อนสันกำแพง โดยการศึกษาปัจจัยภายใน ได้แก่ องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในด้านพื้นที่ การจัดการ กิจกรรมและกระบวนการ และการมีส่วนร่วมของชุมชน และศึกษาปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความต้องการของนักท่องเที่ยว และนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษาดังกล่าวจะนำไปสู่การวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในปัจจุบันและความจำเป็นในการพัฒนา ซึ่งผลการวิเคราะห์จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในน้ำพุร้อนสันกำแพงต่อไป



แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา